

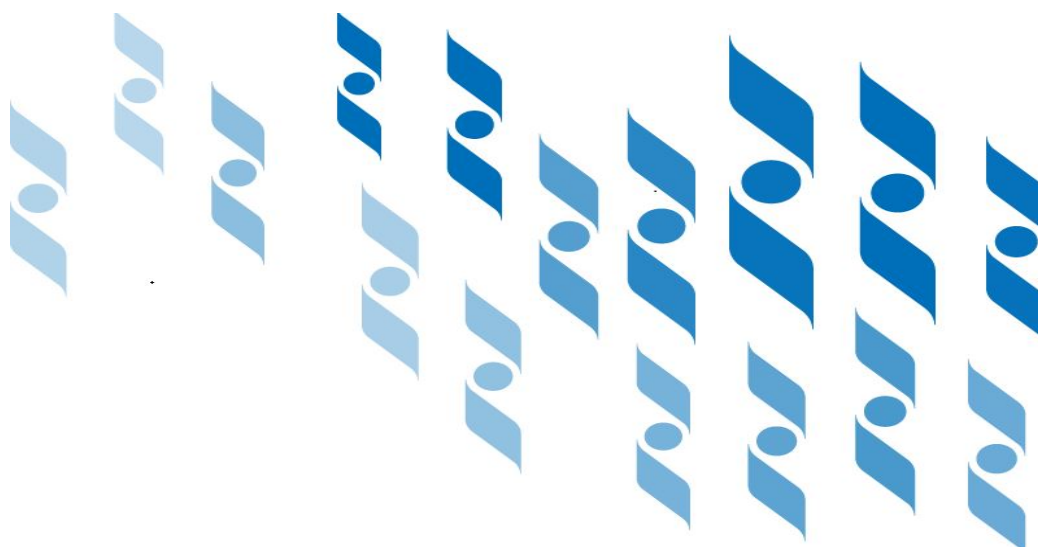

JUSTIITSMINISTEERIUM

Ohvriuuringud 2010-2021

Küsitlused inimeste kokkupuudetest kuritegevusega

Andri Ahven

SISSEJUHATUS

Justiitsministeerium on ohvriuringuid tellinud alates 2010. aastast [1]; need on käsitletud vastajate kokkupuuteid kuritegevusega ja muid seonduvaid teemasid [2].

Vastaja poolt kuriteona kirjeldatud juhtum ei tarvitse olla kuritegu õiguslikus mõttes ning paljudest juhtumitest politseile ei teatata. Seetõttu pole nt kuriteoohvrite osakaal valimist (ja selle järgi leitav kuriteoohvrite eeldatav koguarv rahvastikus) võrreldav ametliku statistikaga registreeritud kuritegudest, kuid võimalik on trendide kõrvutamise.

Ohvriuringud üldjoontes kinnitavad ametlikus statistikas ilmnevaid trende: kuritegevus on viimastel aastatel püsinud praktiliselt samal tasemel.

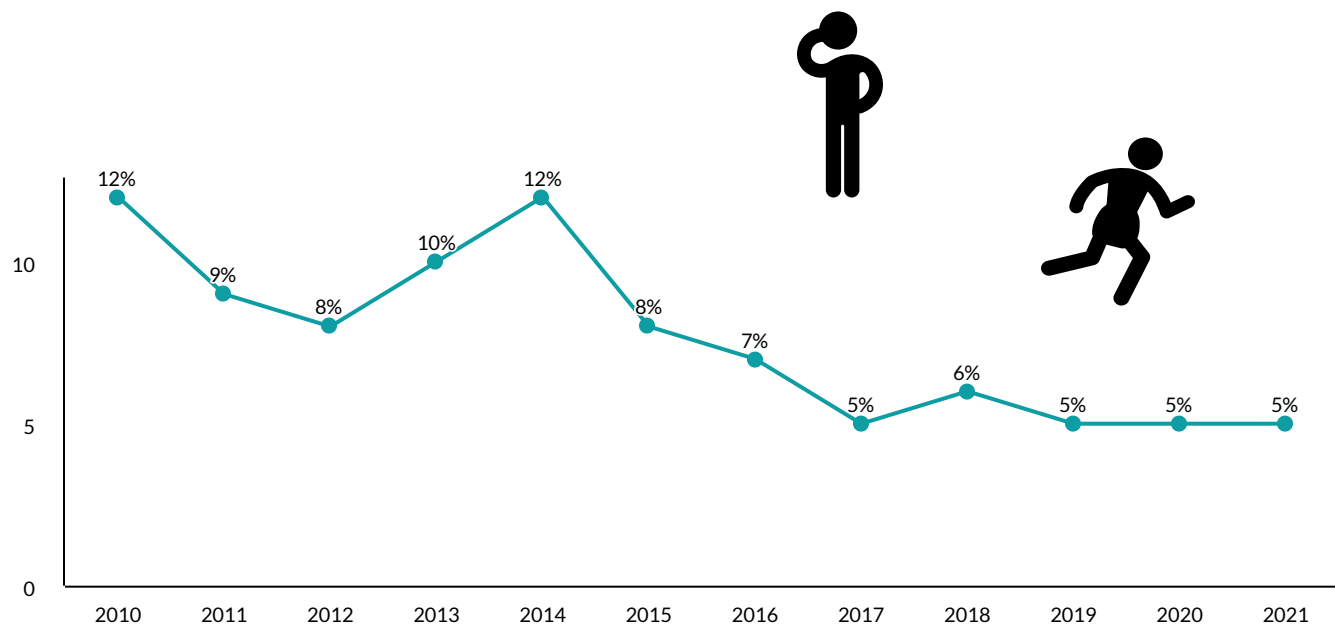
[1] Küsitlused viisid läbi Turu-uuringute AS (2010–2011, 2013–2018), AS Emor (2012) ja Norstat Eesti AS (2020–2021). Küsimused hõlmasid küsitlusele eelnenuid 12 kuud. Küsitleti novembris-detsembris vastaja kodus suuliselt (v.a 2012, mil küsitleti telefoni teel), pool suuliselt ja pool veebis (2019) või ainult veebis (2020–2021). Valimis on olnud 1000–1102 inimest (2010–2020); 2021. aastal küsitleti 2000 inimest. Küsitletute vanus jäi aastatel 2010–2011 ja 2013 vahemikku 15–74 aastat; 2012. aastal ning alates 2014. aastast on küsitletud inimesi vanuses vähemalt 15 aastat.

[2] Küsitlustes kasutatud ankeet on alati sisaldanud küsimusi erinevate varavastaste ja vägivallega seotud kuritegude ohvriks langemise ning inimeste turvatunde kohta. Lisaks on ühel või mitmel aastal esitatud küsimusi muudel kuritegevusega seotud teemadel (narkomaania, ahistamine, avalik kord, kuritegude tõenäosus, suhtumine karistustesse jm). 2021. aastal lisandusid küsimused tööalasest survestamisest ning sallivusest (suhtumisest erinevatesse inimgruppidesse).

Ohvrikslangemise üldine tase

Kuriteoohvrite osakaal küsitletutest on viimastel aastatel püsinud 5% ringis.

Joonis 1. Viimase 12 kuu jooksul mõne kuriteo ohvriks langenud inimeste osakaal 2010–2021 (%)

Varavastased kuriteod

Varavastastest kuritegudest moodustavad valdava osa erinevad vargused.

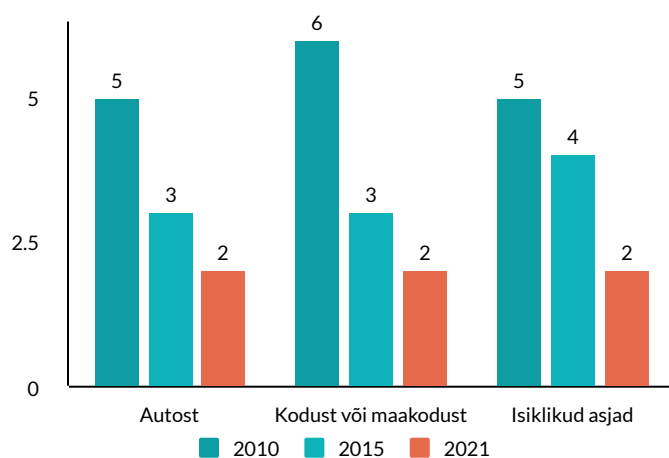
Eri liiki varguste ohvrite osakaal vastanuist 2021. aastal:

- 1,7% vargus kodust või maakodust;
- 1,7% vargus autost või auto küljest;
- 2,0% isiklike esemete vargus.

Märgatav on langus eelmise kümnendi esimese poolega võrreldes, kuid viimaste aastate erinevused pole olulised.

Politseile on vastajaile teadaolevalt teatatud ligikaudu kolmandikust vargustest (kümnendikul juhtudel ei osatud öelda, kas vargusest teatati). See näitaja on läbi aastate püsinud samas suurusjärgus. 2021. aastal teatati politseile 34% vargustest (2020: 32%).

Pettuse ohvriks langemist kauba või teenuse ostmisel märkis 14% vastanuist (2020: 15%), kusjuures 56% juhtudel oli tegu ostuga internetist (2020: 62%). [1] Ohvrite osakaal on eri aastatel jäänud vahemikku 10–16%.

Joonis 2. Varguse ohvriks langenud inimeste osakaal ohvriuuringute andmetel (%)

[1] Küsimus: „Kas viimase 12 kuu jooksul on juhtunud, et keegi pettis Teid kauba müümisel või teenuse osutamisel seoses selle hulga, kvaliteedi, hinna või kohtetoimetamisega?“

Vägivald

Vägivallakuriteo ohvriks langenud inimeste osakaal on võrreldes eelmise kümnendi algusega vähenenud, kuid viimastel aastatel on see näitaja püsinud ligikaudu samal tasemel.

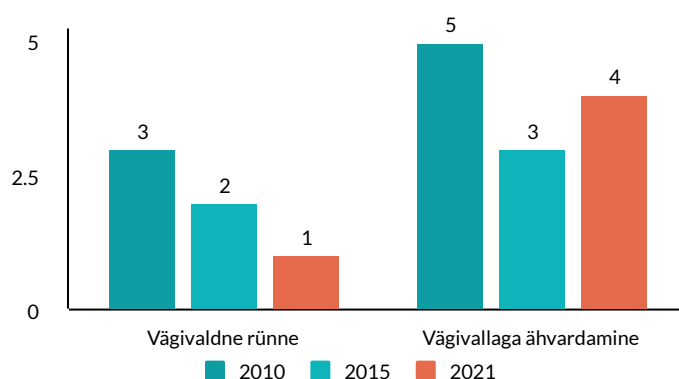
Vägivaldse ründe ohvriks langes 2021. aastal 1% (2020: sama) ja vägivaldaga ähvardamise ohvriks 4% küsitletuist (2020: 3%).

Vägivaldsest ründest või vägivaldaga ähvardamisest sai politsei teada 35% juhtudel (2020: sama).

Vaimse vägivalla kohta (lisaks ründe ja ähvardamisele) esitati 2021. aastal küsimus teist korda. [1]

Vaimse vägivalla ohvriks langes 21% vastanuist (2020: sama), sh 18% meestest ja 23% naistest.

Kõige sagedamini langesid vaimse vägivalla ohvriks õpilased/üliõpilased (33%) ning kõige vähem pensionärid (12%).

Joonis 3. Vägivallakuriteo ohvriks langenud inimeste osakaal ohvriuuringu andmetel (%)

[1] Küsimus: "Kas viimase 12 kuu jooksul on Teie vastu kasutatud muud vaimset vägivalda? Näiteks on Teid solvanud, halvustanud, hirmutanud või alusetult süüdistanud?"

Vaenukuriteod

Vaenukuritegude puhul peetakse silmas rünnet rahvuse, rassi, nahavärvi, religiooni, puude või seksuaalse orientatsiooni tõttu.

- Füüsilise ründe ohvriks langes 0,8% vastanuist (2020: sama).
- Suulise või kirjaliku ründe ohvriks langes kokku 7% vastanuist, sh ühel korral 3% ja korduvalt 4% vastanuist (2020: näitajad samad).

Enne 2020. aastat ründe liike ei eristatud. Ohvrite osakaal jäi siis vahemikku 1–3%.

Häirimine ja ründed internetis

Internetis rünnete ja ahistamise ohvriks langemise kohta on küsitud alates 2019. aastast.

2021. aastal märgiti kõige enam sotsiaalmeedias võõralt sõbrakutse saamist (69%); järgnesid teated loteriivõidu või päranduse saamisest (39%). Olulisi erinevusi võrreldes 2020. aastaga ei ilmnenu.

Suur osa internetirünnetest kujutas endast katseid "õngitseda" tundlikku teavet (isikuandmed, paroolid, kasutajatunnused jm), et selle abil toime panna pettusi ohvri pangakontolt, võtta üle tema arvuti või kasutada saadud teavet muul viisil ära.

Vähemalt ühe pahatahtliku ründe ohvriks langes 2021. aastal 49% vastajaist (2020: 51%). Märgatav on kasv võrreldes 2019. aastaga, mil ohvriks langes 40%. Siinjuures ei arvestata võõraste sotsiaalmeedias avaldatud soove saada sõbraks, ehkki ka neist osa võisid olla ebasiirad.

Internetiründe ohvriks langesid enam venekeelsed vastajad (60%), võrreldes eesti keeles vastanutega (45%).

Keskmisest enam puudutasid internetiründed keskealisi (vanuses 30-49 langes ohvriks 56%); kõrgharidusega vastajaid (57%); ametikoha järgi ettevõtjaid (69%), juhte (66%) ja spetsialiste (61%).

Tabel 1. Internetis häirimise või ründe ohvriks langemine (%; järjestatud 2021. aasta järgi)

	2019	2020	2021
Võõras soovis sotsiaalmeedias saada sõbraks	60	64	69
Teatati loteriivõidust või pärandusest ja küsiti isikuandmeid	30	40	39
Pakuti osalemist tulutoovas äris ja küsiti isikuandmeid	20	19	19
Hoiatati konto sulgemise eest ning paluti lisatud lingile vajutada	15	17	18
Ähvardati, et teatakse arvuti parooli ja nõuti raha, et ei avaldataks ebasüüdsat materjali *	16	20	16
Ähvardati failid krüpteerida, kui vastaja ei maksa nõutud rahasummat	7	13	10
Paluti raha saata, et aidata vastaja välismaal hätta sattunud tuttavat	12	10	9
Vastaja andmeid kuritarvitati muul moel*	12	7	9
Vastajat ähvardati või ahistati muul moel*	11	8	8
Võeti üle vastaja sotsiaalmeedia suhtluskonto või meilikonto*	14	7	7
Võõras sisenes vastaja pangakontole tema paroolidega	1	<1	<1

* Eraldi küsiti võõraste ja lähikondlaste (pereliige, sõber tuttav) poolse soovimatu tegevuse kohta internetis. Kuna valdavalt oli tegu võõraga, siis on need vastusevariandid liidetud.

Korruptsioon

Vastajate kokkupuudete kohta korruptsiooniga esitati 2019–2021 küsimus: „Kas Te olete viimase aasta jooksul ametnikule peale maksnud, osutanud vastuteene või toonud kingituse või teate mõnda oma lähedast või tuttavat, kes seda on teinud, et mõjutada teenuse osutamist?“

- Valdaval enamikul vastanuist korruptsiooniga kokkupuuteid polnud.
- Korruptsiooniga kokku puutunud vastanud märkisid kõige enam vastusevarianti „Tean inimest, kes on „peale maksnud“ või toonud kingituse““.

Tabel 2. Vastanute kokkupuuted korruptsiooniga (%)

	2019	2020	2021
Olen toonud kingituse	2,7	0,1	0,6
Olen „peale maksnud“	1,0	0,1	0,1
Olen osutanud vastuteene	0,7	0,2	0,3
Tean inimest(i), kes on „peale maksnud“ või toonud kingituse	4,5	3,0	3,1
Ei ole ise ega tea ka teisi	88,4	94,7	93,3
Ei oska öelda/keeldub	3,9	2,0	2,9

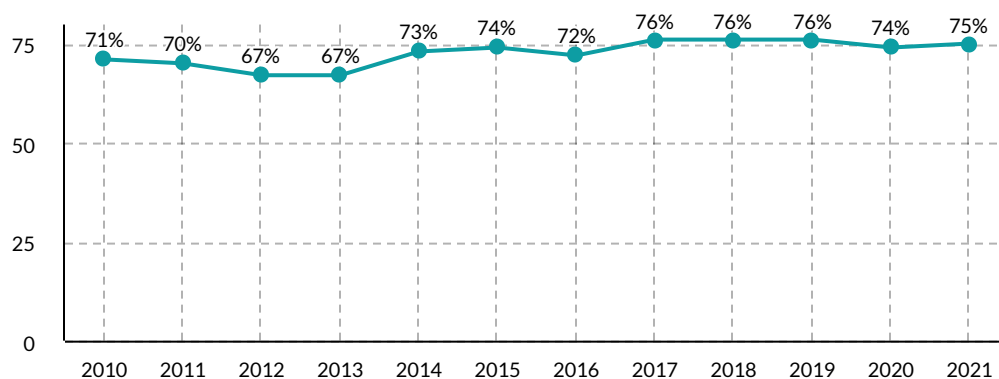
Turvatus

Enamik inimestest tunneb end oma kodukandis pimedas üksi liikudes turvaliselt: 2021. aastal 75% vastanuist (2020: 74%).

Meestest tundis end turvaliselt 88%, naistest 64%.

Madalaim on turvatus noorte seas (vanuses 15-29 tundis end turvaliselt 58%); kõige kõrgem aga vanuses 40-59 (80%).

Turvatus on püsivalt olnud nõrgem linnades ja tugevam maal. Näitaja jäi alla 70% Ida-Virumaal (kus on suur linnarahvastiku osakaal); samuti mõnes väiksemas maakonnas (Järvamaa, Valgamaa, Viljandimaa) [1].

Joonis 4. Kui julgelt Te ennast tunnete, käies üksi oma kodukandis pärast pimedat saabumist? (Need, kes vastasid „täiesti julgelt“ või „üsnagu julgelt“; %)

[1] Küsitletute väikese arvu tõttu (44–70) neis kolmes maakonnas ei saa siit teha kindlaid järeldusi.

Alkoholi ja narkootikumidega seotud rikkumised

Võimalikke probleeme seoses sõltuvusainete tarvitamisega käsitles 2019–2021 esitatud küsimus: „Kas Teil või Teie lähikonnas on alkoholi- või narkootikumide tarvitamise tõttu viimase 12 kuu jooksul esinenud õigusrikkumisi (näiteks vägivald, joobes juhtimine)?“

2019. aastal aineid omavahel ei eristatud, kuid 2020. ja 2021. aastal küsiti nende kohta eraldi.

2019. aastal märkis õigusrikkumisi alkoholi- või narkootikumide tarvitamise tõttu 10%.

2021. aastal märkis õigusrikkumisi:

- alkoholi tarvitamise tõttu 8% (2020: sama);
- narkootikumide tarvitamise tõttu 2% (2020: 1%; aastate erinevus on ebaoluline).

[1] Küsitletute väikese arvu tõttu (44–70) neis kolmes maakonnas ei saa siit teha kindlaid järeldusi.

Rikkumised töökohal

Uuriti ka inimeste valmisolekut teatada rikkumistest töökohal [1]. Küsimus esitati viie erinevat laadi rikkumise kohta.

Valmisolek rikkumistest teatada on naistel enamasti suurem kui meestel. Kõigist vastanuist 58% teavitaks rikkumisest kindlasti või tõenäoliselt (19% kindlasti); naistest 63% ja meestest 52%.

Naiste ja meeste vahel ilmnevad selged erinevused valmisolekus kindlasti teatada

- tervisekahju tekitamisest (naised 56%, mehed 50%);
- seksuaalsest ahistamisest (naised 52%, mehed 38%);
- laimamisest või diskrimineerimisest (naised 46%, mehed 38%).

Valmisolek kindlasti teatada organisatsioonis tervisekahju tekitamisest on kõrgeim juhtide seas (72%). Juhid on kõige enam valmis kindlasti teatama ka organisatsiooni puudutavast pettusest, omastamisest, altkäemaksu võtmisest või muust korruptiivsest tegevusest (66%).

Vastajatelt küsiti ka, kas Eestis tuleks täiendavalt seadustega kaitsta neid töötajaid (nt vallandamise, palga vähendamise eest), kes annavad töökohal teada rikkumistest (nt seksuaalsest ahistamisest, korruptsioonist, toidualastest või keskkonnaalastest rikkumistest jms).

- Täiendavaid meetmeid töötajate kaitseks pidas kindlasti vajalikuks 46% (naistest 51%, meestest 41%).
- Kõige enam pidasid täiendavaid meetmeid kindlasti vajalikuks töötud ja tööd otsivad vastajad (59%); järgnesid õpilased/üliõpilased (53%) ja töölised (50%).

Tabel 3. Valmisolek teatada rikkumisest töökohal: vastanute osakaal, kes teavitaks „kindlasti“ (%)

	2020	2021
... kui mu kolleegi tegevus põhjustab tervisekahju klientidele või kodanikele (nt salmonelloosi vältimiseks kehtestatud toiduhügieeninõuete täitmata jätmise)	51	53
... mind või minu kolleegi ahistatakse seksuaalselt	44	45
... kui mind või minu kolleegi laimatakse või diskrimineeritakse muul moel rahvuse, vanuse, soo, rassi, nahavärvi, religiooni, puude või seksuaalse orientatsiooni tõttu	39	42
... kui organisatsioonis tekitatakse keskkonnakahju (nt ladestatakse ohtlikke jäätmeid valesti või reostatakse vett vms)	36	39
... kui mu kolleeg petab või omastab organisatsiooni vara, võtab altkäemaksu või käitub muul moel korruptiivselt (nt soosib teatud inimesi)	36	37

[1] Küsimus: „Millisel juhul teataksite rikkumisest töökohal (mõelge vaid juhtumitele kui viibikssite tööl, mitte eraeluga seotud juhtumitele) – eeldusel, et seda on võimalik teha konfidentsiaalselt Teie töökohal ja kui selleks on loodud organisatsiooni sisene konfidentsiaalne kanal?“

Töölane survestamine, tööorjus

2021. aastal esitati esmakordselt küsimused tööalase survestamise ja tööorjuse kohta. Vastajail paluti hinnata, kas kirjeldatud olukorda peetakse vägivallaks või mitte.

- Kõige kindlamalt peeti vägivallaks töötama survestamist ähvarduste ja lubadustega (92%); samuti kui inimesel võetakse ära dokumendid (90%).
- Lubatud töötasu maksmata jätmist pidas vägivallaks 83%.
- Narkoveoga, vargusega või kerjamisega tegelema meelitamist pidas vägivallaks 73%.

Kõiki kirjeldatud olukordi pidas raskeks vägivallaks naistest suurem osa kui meestest (erinevust peaaegu ei olnud lubatud töötasu maksmata jätmise puhul). Suhtumine oli kriitilisem vanuses 60 ja enam.

Meelitamist tegelema narkoveoga, vargusega või kerjamisega pidasid raskeks vägivallaks teistest märgatavalt vähem alla 30-aastased vastajad (42%).

Esitati ka küsimus „Millised on Teie arvates peamised tööorjusesse sattumise põhjused?“ Vastata sai kuni kaks vastusevarianti.

- Tööorjusesse sattumise põhjuseks peeti kõige sagedamini rasket majanduslikku olukorda (54%).
- Sageli peeti selle põhjuseks ka värbajate poolset survestamist (49%).
- Ligikaudu kolmandik vastajaist märkis põhjusena ohvri soovi kiiresti ja palju teenida (35%).
- Madalat haridustaset ja vähest konkurentsivõimet tööturul märkis 29%.
- Vähest teadlikkust tööalastest õigustest pidas peamiseks põhjuseks 21%.

Tööorjusesse sattumise peamise põhjusena märkisid eestlased kõige sagedamini rasket majanduslikku olukorda (57%; mitteeestlased 46%). Mitteeestlased märkisid kõige enam pettuse, sunni või vägivalda kasutamist värbajate poolt (57%; eestlased 45%),

Tabel 4. Vastajad, kes pidasid kirjeldatud olukorda vägivallaks või ebameeldivaks olukorraks (%)*

	See on raske vägivald	See on kerge vägivald	Ei ole vägivald, kuid on ebameeldiv olukord
Inimest meelitatakse tegelema narkoveoga, vargusega, kerjamisega	61	12	20
Töole asudes võetakse inimeselt ära isikut tõendavad dokumendid	78	12	6
Inimest survestatakse töötama ähvarduste ja valelubadustega	78	14	4
Pärast töö tegemist jäetakse inimesele maksmata lubatud töötasu	70	13	13

* Tabel ei kajasta vastusevariante „Ei ole vägivald, see on normaalne elu“ (vastati 0–1% juhtudel) ning „Ei oska öelda“ (vastati 3–7% juhtudel).

Sallivus

Sallivuse mõõtmiseks on üleeuroopalistes uuringutes kasutatud küsimust sellest, keda inimesed oma naabriteks ei sooviks. 2021. aasta ohvriuringus esitati küsimused sallivusest esmakordselt; sh olid mõned vastusevariandid sarnased varem üleeuroopalistes uuringutes esitatutega.

- Kõige vähem soovitaks naabriks narkomaani (kindlasti ei sooviks 79%); järgnevad vägivaldakariteo eest karistatu (57%) ja alkohoolik (53%).
- Üsna leplik on hoiak joobes juhtimise eest karistatu puhul (kindlasti ei sooviks naabriks 7%).
- Narkomaani suhtes on leplikumad alla 30-aastased. Tõrjuvamad on vastajad vanuses 50 ja enam; samuti mitteeestlased enam kui eestlased.
- Vägivallakariteo eest karistatusse suhtusid tõrjuvamalt naised; samuti mitteeestlased.
- Alkohoolikust naabriga lepitakse kõige vähem vanuses 75 ja enam. Tõrjuvam on ka naiste ja mitteeestlaste suhtumine.

- Skisofreenikut pelgavad kõige vähem noored vanuses 15–19.
- Endisesse vangis suhtuvad naised tõrjuvamalt.

Varem on avaldatud Eestis 1990 ja 1999 ning 2018 läbi viidud küsitluste tulemused, mis 2021. aastaga täpselt võrreldavad pole, kuid mõnevõrra saab võrrelda vastusevariantide järjestust. [1]

- Probleemseks on peetud eeskätt narkomaane; samuti alkohoolikuid ja kuriteo eest karistatuid. Säilinud on valdavalt negatiivne hoiak.
- Võrreldes 1990. aastaga on kaks korda vähenenud homoseksuaalidesse negatiivselt suhtuvate vastanute osakaal.
- Teisest rassist naaber pole valdavale enamikule kunagi olnud probleemiks ning ses osas pole ka olnud märgatavaid muutusi.
- Läbi aastate on võimaliku naabrina suhteliselt vähe muret teinud suur perekond.

Tabel 5. Vastused küsimusele „Keda Te erinevatest inimeste gruppidest ei sooviks endale naabriks?“ (%; järjestatud vastusevariandi „kindlasti ei sooviks“ järgi)*

	Kindlasti ei sooviks naabriks	Pigem ei sooviks naabriks	Mul poleks niisuguse naabri vastu midagi	Ei oska öelda
Narkomaan	79	17	1	3
Vägivaldakariteo eest karistatu	57	34	3	6
Alkohoolik	53	38	4	5
Skisofreenik	45	37	8	10
Endine kinnipeetav	29	47	12	13
Islamiusuline	23	27	37	13
Pagulane	19	30	36	14
Homoseksuaal	18	18	54	11
Mustanahaline	10	16	64	10
Joobes juhtimise eest karistatu	7	36	38	19
Teisest rassist inimene	6	15	69	10
Suur perekond	6	20	65	9
Kristlane	3	5	85	7

* Vastusevariandid roteerusid erinevate vastajate puhul, et nende järjestusel poleks kokkuvõttes arvestatav mõju.

[1] Andrus Saar. Muutused väärtushinnangutes aastail 1990–1999. Uuringu aruanne. Saar Poll. Detsember 2001. <https://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/vaartushinnangud.pdf>. // Eestis küsitles AS Emor 2018. aastal suuliselt (CAPI) 1304 inimest. EVS/WVS (2021). European Values Study and World Values Survey: Joint EVS/WVS 2017-2021 Dataset (Joint EVS/WVS). JD Systems Institute & WVSA. Dataset Version 1.1.0, <https://doi.org/10.14281/18241.14>